

Сніжана Сергіївна ПАНЧЕНКО,
аспірант Хмельницького університету управління та права,
civil@univer.km.ua

УДК 347.131

ОДНОСТОРОННЯ ВІДМОВА ВІД ДОГОВОРУ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ СТРОКУ ЙОГО ДІЇ

Досліджується залежність виду строку цивільно-правового договору за ступенем його визначеності та підстав припинення договору. З'ясовується, що чинне цивільне законодавство не містить загального переліку підстав припинення договору. Наводиться авторське бачення щодо переліку підстав припинення договору (відповідно спливу строку дії договору). Вказується на відсутність оптимального правового регулювання односторонньої відмови від договору. Зокрема не передбачений порядок та форма такої відмови, її наслідки, можливість оспорення такої відмови в суді. Встановлено, що чинне цивільне законодавство не дозволяє однозначно розмежувати підстави розірвання договору в односторонньому порядку та односторонньої відмови від договору. Пропонується удосконалити правове регулювання зазначених підстав припинення договору таким чином: односторонню відмову допускати лише при відсутності порушень умов договору з боку іншої сторони договору, розірвання договору в односторонньому порядку застосовувати лише при наявності зазначених порушень.

Ключові слова: цивільно-правовий строк, відмова від договору, розірвання договору, припинення договору.

Загальновідомо, що цивільно-правовий договір є підставою виникнення, а також зміни й припинення договірних зобов'язань. Зв'язок цивільно-правового договору та відповідного зобов'язання є настільки тісним, що у правовій літературі термін «договір» часто використовується й у розумінні «договірне зобов'язання». Відповідно значним є вплив строку дії договору на договірне зобов'язання. Згідно з «легальним» визначенням строком договору є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору (ч. 1 ст. 631 ЦК України).

© Панченко С. С., 2016

Аналізуючи динаміку договірної зобов'язання, Т. В. Боднар виділяє такі стадії:

- а) стадія його виникнення;
- б) стадія існування договірної зобов'язання, під час якої воно може зазнавати змін;
- в) стадія виконання договірної зобов'язання, у процесі якої правовідношення також може зазнавати певної трансформації;
- г) стадія припинення зобов'язання, зокрема внаслідок його виконання [1, с. 128].

Не будемо зупинятися на неоднозначності виділення в якості окремих стадій існування та виконання зобов'язання. Проте, на нашу думку, безспірним є те, що цивільно-правовий договір як юридичний факт також проходить певні стадії (динаміку): укладення (вчинення), існування та припинення. Можливим є також і етап його зміни, що відбувається на підставі інших юридичних фактів (наприклад, договорів чи рішень суду). Як неодноразово підкреслювалося у правових дослідженнях та, зокрема, нами, строк дії договору та строк існування договірної зобов'язання не завжди співпадають [2]. Проте в жодному разі «вічних» цивільно-правових договорів та «вічних» зобов'язань не існує. Рано чи пізно будь-який договір припиняється, хоча й підстави для цього можуть бути різними.

Під припиненням договору О. І. Міхно розуміє припинення його чинності за суб'єктивними чи об'єктивними підставами, передбаченими договором або законом, та припинення договірних прав та обов'язків на майбутній період [3, с. 3–4]. Припинення цивільно-правових договорів значною мірою впливає на цивільний обіг, оскільки стосується майнових прав його сторін та у багатьох випадках може спричиняти для останніх негативні правові наслідки. Зазвичай сторони належним чином виконують договірні обов'язки. Це також призводить до припинення договору, проте є позитивним явищем, оскільки в такому випадку сторони досягають бажаного для них правового результату, якого вони і прагнули при укладенні договору. Проте так буває не завжди. Припинення договору може бути викликане неналежним виконанням стороною умов договору, відмовою від нього тощо. Відповідно може виникнути необхідність захисту порушених прав [3, с. 1].

Слід зазначити, що в загальних положеннях ЦК України про договір (гл. 52, 53) відсутні положення про припинення договору, є лише окремі норми про розірвання договору. Така ситуація у правових дослідженнях зазвичай сприймається негативно [3, с. 3–4]. У зв'язку з цим, науковці (зокрема, О. І. Міхно) пропонують передбачити перелік підстав припинення цивільно-правового договору, що дозволить узгодити загальні норми про договір зі змістом спеціальних норм про окремі види договорів. З цієї пропозиції випливає логічний висновок надати гл. 53 ЦК України назву «Укладення, зміна та припинення договору» [3, с. 3–4]. На сьогодні ця глава називається «Укладення, зміна і розірвання договору».

Якщо поставити питання про те, які ж існують підстави припинення цивільно-правового договору, то, насамперед, слід визнати, що їх перелік є різним, залежно від того, чи узгоджений сторонами при укладенні договору строк дії договору. Тобто, залежно від того, яким є договір за ступенем визначеності строку, можна розрізняти й підстави припинення договору, та відповідно — строку його дії. Так, проведений аналіз правових досліджень [4, с. 27; 5, с. 32–34] дозволяє підтримати виділення за цим критерієм таких видів строків: абсолютно-визначені, відносно-визначені та невизначені [6, с. 132]. Коротко зупинимось на їх визначенні.

Абсолютно-визначеними є строки, які підлягають точному обчисленню шляхом зазначення їх тривалості, з настанням або закінченням яких пов'язуються юридичні наслідки [5, с. 32; 4, с. 27].

Відповідно встановлення абсолютно-визначених строків може здійснюватися двома способами:

- 1) шляхом вказівки на тривалість строку (наприклад, три місяці);
- 2) шляхом вказівки на точні моменти початку та закінчення строку (наприклад, з 1 березня 2015 р. по 1 липня 2016 р.) [6, с. 132].

Під *відносно-визначеними* слід розуміти строки, яким не характерна вичерпна точність шляхом вказівки на конкретний часовий відрізок або момент у часі, проте в договорі або законі встановлений орієнтовний порядок їх обчислення.

Це переважно строки:

- 1) пов'язані з приблизним періодом часу (наприклад, III квартал 2015 р.);
- 2) строки, виражені за допомогою оціночних понять (зокрема: розумні строки, нормально необхідний час, негайно, своєчасно) [6, с. 133–134].

Невизначеними строки є тоді, коли часовий орієнтир для їх обчислення взагалі не встановлено, хоча й передбачається, що відповідне правовідношення має часові межі [5]. Такими є строки користування майном за договорами найму (оренди) або позички, укладені на невизначений строк або без вказівки на конкретний строк такого користування (ст.ст. 759, 763, 827, 831 ЦК України).

Як уже зазначалося, характеристика строку дії договору як абсолютно-визначеного, відносно-визначеного чи невизначеного впливає на перелік можливих підстав припинення договору, а відповідно й строку його дії.

Так, у випадках, коли строк дії договору є невизначеними або відносно-визначеними, саме припинення дії договору й дозволяє визначити, яким же був строк його дії. Тобто це встановити можна лише після того, як наступила обставина, яка припинила дію договору. Відповідно щодо зазначених договорів нелогічними є вживання терміна «дострокове припинення дії договору». Серед підстав припинення договору з невизначеним строком дії можна назвати такі:

- 1) реальне та належне виконання зобов'язання, здійснене на вимогу уповноваженої особи;
- 2) настання скасувальної умови;
- 3) домовленість сторін про припинення договору (взаємоузгоджена відмова від договору);
- 4) одностороння відмова від договору однієї із сторін;
- 5) розірвання договору за ініціативою однієї із сторін.

Якщо ж йдеться про договір з визначеним строком дії, то нормальною (тобто, бажаною для сторін) є ситуація, коли договір триває протягом періоду, наперед визначеного сторонами. Усі інші підстави припинення договору свідчать про дострокове припинення договору. Підставою припинення договору з абсолютно-визначеним строком є три останні із вказаних підстав, а також сплив строку дії договору. Таким чином, залежно від ступеню визначеності строку дії договору, підстави припинення дії договору будуть відрізнятися.

Проте така підстава припинення договору, як одностороння відмова від договору, є спільною для будь-яких цивільно-правових договорів, хоча й за умови, що вона повинна бути передбачена договором або законом. Зупинимось на характеристиці односторонньої відмови від договору як підстави його припинення та окресленні кола проблем, що пов'язані із її застосуванням у практичній діяльності.

Увага сучасних науковців до дослідження поняття відмови взагалі та відмови від договору зокрема значно зросла у зв'язку з її поширеністю у цивільному законодавстві. Вагомий внесок у дослідження односторонньої відмови від договору

зробили Т. В. Боднар, О. В. Дзера, М. О. Єгорова, В. В. Луць, Є. В. Оболонкова, Г. О. Уразова, інші науковці [7; 8; 9; 10; 11; 12]. У ЦК України термін «відмова від договору» («одностороння відмова») вживається досить часто, фактично по усьому нормативному акту. Загальні положення про відмову від договору містяться у ст.ст. 214, 525, 615, ч. 3 ст. 651 ЦК України. Передбачене у ст. 214 ЦК України загальне правило про односторонню відмову від правочину стосується як односторонньої відмови від одностороннього правочину (ч. 1 ст. 214 ЦК України), так і односторонньої відмови від дво- та багатостороннього правочину (ч. 2 ст. 214 ЦК України). Згідно ч. 2 ст. 214 ЦК України особи, які вчинили дво- або багатосторонній правочин, мають право за взаємною згодою сторін, а також у випадках, передбачених законом, відмовитися від нього, навіть і в тому разі, якщо його умови повністю ними виконані. Проте слід погодитись із Т. В. Боднар, що норма про останній вид відмови не отримала у ст. 214 ЦК України достатньо чіткого формулювання [7, с. 388]. У якості зауваження до зазначеної норми О. В. Дзера вказує, що в цій статті не врегульовані правові наслідки відмови від договору [13, с. 267]. Зокрема у ст. 525 ЦК України встановлено принцип неприпустимості односторонньої відмови від зобов'язання (якщо інше не передбачено договором чи законом). Таким чином, у якості винятку із загального правила договір чи закон може допускати односторонню відмову від зобов'язання. Проте в загальних положеннях щодо зобов'язань ЦК України не містить положень ані про правову природу такої відмови, ані про конкретні підстави та порядок її реалізації, ані про правові наслідки односторонньої відмови від зобов'язання [13, с. 267]. Проте, враховуючи те, що зазначена стаття міститься у гл. 47 розд. I книги 5 ЦК України, а зазначений розділ називається «Загальні положення про зобов'язання», то відповідні положення поширюються як на договірні, так і на недоговірні зобов'язання [7, с. 388].

Зокрема ст. 525 ЦК України встановлює, що одностороння відмова від зобов'язання не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Це правило слід визнати абсолютно справедливим, адже внаслідок узгодження двох волевиявлень сторін виникли правовідносини, а відмова від участі у них в односторонньому порядку означає ігнорування волі іншої сторони правочину [14, с. 356]. Разом з тим у правовій літературі піднімається питання про те, чи можливим є судове оспорювання такої відмови. І це питання є цілком обґрунтованим, позаяк друга сторона може довести безпідставність односторонньої відмови від договору та вимагати в такому разі реального його виконання [13, с. 269]. А у тих випадках, коли мова йде про окремі види договорів, законом передбачається одностороння відмова від договору [7, с. 389]. Не завжди у ЦК України при врегулюванні односторонньої відмови від договору (йдеться про конкретні види договорів, не про загальні положення) вживається слово «одностороння». Деколи така характеристика відмови впливає із контексту норми закону (ч. 1 ст. 739, ст. 790).

Відмову від договору слід розглядати як одночасну відмову і від права, і від обов'язку, а частіше — від декількох прав та обов'язків, які у своїй сукупності складають зміст зобов'язання, що виникає внаслідок договору.

Слід визнати, що ЦК України та інші акти цивільного законодавства (зокрема закони) передбачають можливість односторонньої відмови від договору в багатьох випадках. Зокрема, у гл. 54 ЦК України «Купівля-продаж» зазначене право уповноваженої особи передбачене у ст.ст. 665, 666, 678, 684, 690, 692, 695, 696, 702, 708, а у гл. 58 «Найм (оренда)» — у ст.ст. 763, 766, 782, 790, 805.

Одностороння відмова у чинному ЦК України зустрічається значно частіше, ніж у ЦК УРСР 1963 р. І в цілому це має місце настільки часто, а підстави, за яких вона є можливою, настільки різноманітні, що спроби різних науковців [15,

с. 864; 16, с. 99–111; 12, с. 165] систематизувати підстави застосування односторонньої відмови в межах однієї системи, на нашу думку, є вкрай невдалими та натягнутими. Зокрема в якості критерії поділу зазначених підстав пропонується застосовувати характер норм (імперативні чи диспозитивні) (С. А. Соменков) [16, с. 99–111].

Г. О. Уразова класифікацію односторонньої відмови від договору проводить за двома критеріями:

- 1) підстави;
- 2) умови реалізації цього права [12, с. 7].

У будь-якому разі можна підсумувати, що можливостей відмовитися в односторонньому порядку від договорів з невизначеним строком дії значно більше, ніж від договорів, у яких строк дії встановлений сторонами при їх укладенні. Серед підстав відмови в односторонньому порядку від договорів з невизначеним строком дії досить часто використовуються так звані «безумовні підстави». Йдеться про те, що сторона (чи сторони) певного договору має (мають) право відмовитися від нього у будь-який момент, без жодних причин (та без пояснення причин). Таким прикладом є договір банківського вкладу. Відповідно до ч. 1 ст. 1075 ЦК України він може бути розірваний за вимогою клієнта у будь-який момент. Ще більш логічною є можливість відмови в односторонньому порядку від фідучіарних (довірчих) договорів. Тобто одностороння відмова можлива й при відсутності порушень своїх договірних обов'язків іншою стороною договору.

Крім того, в ЦК України передбачаються також випадки припинення договорів шляхом їх розірвання. Отже, законодавець використовує при врегулюванні окремих договорів два правові механізми, які забезпечують їх припинення. У правовій літературі часто можна побачити варіанти їх розмежування та встановлення відмінностей [7]. Проте, на нашу думку, більш обґрунтованим є висновок О. В. Дзери [13, с. 269]. Науковець на підставі аналізу односторонньої відмови та розірвання договору підсумував, що закономірність їх встановлення у чинному цивільному законодавстві відсутня. Відповідно, немає однозначного та чіткого пояснення тому, чому за одних умов стороні надається право на відмову, а за інших — право на розірвання договору. Так, у ЦК України міститься значно більше норм, які передбачають право сторони на відмову від договору, ніж на розірвання [13, с. 269]. Зокрема у гл. 54 «Купівля-продаж» лише в одній статті (ст. 659 ЦК України) передбачається право сторони на розірвання договору купівлі-продажу, а в десяти статтях ЦК України (ст.ст. 665–666, 678, 684, 690, 692, 695–696, 702, 708 ЦК України) — право на відмову від договору (виконання договору). Причому в одних випадках застосування права на розірвання договору (ст.ст. 726, 727, 740, 755, 768, 776, 783, 784, 825, 834, 852, 872, 907, 1075, 1308 ЦК України) чи права на відмову (ст.ст. 766, 782, 825, 834, 848, 849, 858, 997, 1009, 1026, 1141 ЦК України) пов'язується з порушенням договору іншою стороною, в інших випадках — право на відмову від договору не обумовлюється порушенням договору іншою стороною (ст.ст. 739, 849, 939, 1044, 1126 ЦК України).

Спеціальні норми про односторонню відмову від окремих видів договорів передбачені і в наступних Законах України: «Про захист прав споживачів» (ст. 10 передбачає право споживача відмовитися від договору про виконання робіт, надання послуг), «Про фінансовий лізинг» (ст. 7 передбачає відмову від договору лізингу), «Про залізничний транспорт» (ст. 22¹ містить відмову перевізника від договору міжнародного залізничного перевезення пасажирів) та ін.

Із аналізу односторонньої відмови від договору, проведеного у правовій літературі [7; 12, с. 7], можна вивести наступні ознаки такої відмови:

- 1) вираження волевиявлення;

- 2) підстави застосування;
- 3) порядок припинення відносин;
- 4) момент припинення відносин;
- 5) наслідки.

Зупинимося на характеристиці ознак односторонньої відмови від договору.

1. *Вираження волевиявлення.* Одностороння відмова є результатом вільного волевиявлення однієї сторони, тому і називається односторонньою [7, с. 390]. Особа має усвідомлювати правочин (а саме відмову), який вона вчиняє, та бажати настання його правових наслідків [12, с. 63]. Інша сторона не приймає в ній активної участі [7, с. 390]. Відповідно все зазначене свідчить про те, що одностороння відмова є одностороннім правочином [7; 12, с. 6, 59; 17, с. 704].

У ст. 651 ЦК України не визначено, у якій формі повинна висловлюватися відмова. У нормах ЦК України щодо конкретних видів договорів переважно не визначається порядок вираження односторонньої відмови від договору (тобто не обумовлюється форма вираження такого волевиявлення). Майже єдиним винятком з цього правила є договір безстрокової ренти. Відповідно до ст. 739 ЦК України він припиняється після спливу трьох місяців від дня одержання одержувачем ренти *письмової* (курсив автора — С. П.) відмови платника безстрокової ренти від договору за умови повного розрахунку між ними. Вважаємо, що для всіх випадків односторонньої відмови від договору в якості загального правила має бути запроваджено письмову форму повідомлення. Якщо ж договір, від якого відмовляється сторона, укладено у письмовій формі з нотаріальним посвідченням, то він може вважатися розірваним лише в разі оформлення такого розірвання у нотаріальній формі (шляхом подачі нотаріально посвідченої заяви). Без дотримання саме цієї форми щодо цього договору буде діяти презумпція його чинності. Відповідно ч. 3 ст. 214 ЦК України пропонуємо викласти у такій редакції: «*Відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, в якій було вчинено правочин. Відмова від правочину, укладеного усно чи у формі мовчання, вчиняється у письмовій формі*».

2. *Підстави застосування.* Можливість односторонньої відмови згідно зі ст. 525 ЦК України повинна бути передбачена договором або законом. Саме наявність цієї ознаки свідчить про правомірність (допустимість) такої відмови. Тобто відмова є правомірною. Це дозволяє зробити виняток із загального правила, яким є недопустимість односторонньої відмови від договору.

У переважній більшості випадків, передбачених законодавством, одностороння відмова вважається саме суб'єктивним цивільним правом, а не обов'язком. Тому навіть у тому разі, коли воно передбачено законом чи договором, уповноважена особа може не реалізовувати його [17, с. 704].

Проте в окремих випадках одностороння відмова від договору може бути і обов'язком сторони внаслідок прямої вказівки закону. Наприклад, ця вказівка міститься у таких випадках:

— *у відносинах з договору підяду:* якщо використання недоброякісного або непридатного матеріалу чи додержання вказівок замовника загрожує життю та здоров'ю людей чи призводить до порушення екологічних, санітарних правил, правил безпеки людей та інших вимог, *підрядник зобов'язаний відмовитися* (курсив автора — С. П.) від договору підяду, маючи право на відшкодування збитків (ч. 2 ст. 848 ЦК України);

— *у відносинах з договору найму транспортного засобу з екіпажем:* екіпаж транспортного засобу *зобов'язаний відмовитися* (курсив автора — С. П.) від виконання розпоряджень наймача, якщо вони суперечать умовам договору найму, умовам використання транспортного засобу, а також якщо вони можуть бути

небезпечними для екіпажу, транспортного засобу, прав інших осіб (ч. 2 ст. 805 ЦК України).

Зазначений обов'язок щодо односторонньої відмови встановлюється з метою захисту (запобігання порушення) суспільних інтересів чи інтересів інших осіб, які не є сторонами договору. А не обумовлюється порушенням суб'єктивного цивільного права, що впливає із договору [7, с. 389].

3. *Порядок припинення відносин.* Одностороння відмова є засобом захисту інтересу, що охороняється законом у порядку самозахисту [7, с. 389–390]. Отже, одностороння відмова від договору відбувається у неюрисдикційному порядку. Є несудовим порядком припинення чи зміни договору. Хоча в разі необхідності (зокрема для врегулювання майнових наслідків відмови від договору) може виникнути потреба звернутися до суду [17, с. 704]. Проте в цьому випадку йдеться вже про інші позовні вимоги. На думку В. В. Луця, одностороння відмова від договору є засобом оперативного впливу (оперативною санкцією) [10, с. 67–68.]. Проте ми не згодні з таким висновком насамперед тому, що ознакою заходів оперативного впливу є наявність порушення чи загроза порушення договірних обов'язків з боку іншої сторони [18, с. 6–7; 13, с. 266]. Що ж стосується односторонньої відмови, то, як уже зазначалося, вона може бути передбачена як реакція на подібні порушення чи їх загрозу, а може бути і не пов'язана з цим.

При цьому в окремих випадках законодавець передбачає, що сторона, права якої порушені, має право встановити розумний строк для виконання обов'язку зобов'язаною особою, а при його невиконанні — відмовитися від договору (ст. 666 ЦК України). Встановити розумний строк як останній шанс перед односторонньою відмовою від договору є правом, а не обов'язком уповноваженої особи. Особливості реалізації права на односторонню відмову від конкретного виду договору визначаються у відповідних статтях ЦК України.

Слід визнати, що сучасне правове регулювання односторонньої відмови від договору фактично підтверджує автоматичне припинення договору при її застосуванні. Проте оскільки будь-яка сторона має право захищати своє порушене, оспорене чи невизнане право, то відповідно інша сторона договору і без спеціального застереження у договорі чи законі може оспорити односторонню відмову від договору в суді. Суд відповідно може визнати відмову правомірною, що, у свою чергу, підтверджуватиме припинення договору. Якщо ж відмова судом буде визнана безпідставною, а отже, неправомірною, суд може на вимогу позивача зобов'язати виконати договір, за винятком тих випадків, коли законом стороні надається безумовне право на відмову від договору в будь-який момент без жодних пояснень та причин [13, с. 267].

4. *Момент припинення відносин.* Або іншими словами: з якого моменту при односторонній відмові договір вважається зміненим або розірваним. У ЦК України відсутні спеціальні вказівки щодо цього. Втім, у цивільно-правовій доктрині загальновизнаною є позиція, за якою в цьому разі договір вважається зміненим або розірваним з моменту отримання іншою стороною відповідного повідомлення. При цьому В. В. Луць проводить аналогію зі стадіями укладення договору — офертою та акцептом [19, с. 180]. С. А. Соменков такий підхід аргументує тим, що двосторонній характер договірних відносин передбачає, що сторона договору вправі вважати себе такою, що перебуває в договірних відносинах доти, поки не буде проінформована про протилежне. Отже, моментом припинення зобов'язань сторін С. А. Соменков пропонує вважати момент, коли одна сторона дізналась чи могла дізнатись про односторонню відмову другої сторони від договору [16, с. 106–107]. Проте, враховуючи можливість оспорення односторонньої відмови,

О. В. Дзера правомірність такого підходу вважає сумнівною [13, с. 267], з чим важко не погодитись.

В окремих випадках законодавець в імперативній формі визначає момент набрання чинності відмови від договору. Наприклад, у разі відмови наймодавця від договору найму, якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд, договір вважається розірваним з моменту одержання наймачем повідомлення наймодавця про відмову від договору (ст. 782 ЦК України).

Окрім того, слід враховувати, що в окремих випадках закон містить вимогу про завчасне попередження сторони щодо припинення договору. Строк, за який сторони повинні попередити одна одну про відмову, часто фіксується у договорах. Проте щодо окремих договорів законодавець в імперативному порядку встановив мінімальний строк повідомлення про відмову від договору. Зокрема зустрічаються зазначені строки такої тривалості:

— 30 днів (договір комісії з невизначеним строком — ч. 2 ст. 1025, ч. 1 ст. 1026 ЦК України);

— 1 місяць (договір доручення, у якому повірений діє як підприємець — ч. 3 ст. 1008 ЦК України);

— 3 місяці (простого товариства — ч. 1 ст. 1142 ЦК України; договір управління майном — ч. 2 ст. 1044 ЦК України);

— 6 місяців (договір комерційної концесії з невизначеним строком — ч. 1 ст. 1126 ЦК України).

З наведених прикладів можна зробити висновок про те, що окремі майже тотожні строки мають різну назву. Йдеться про «30 днів» та «один місяць». Пропонуємо надати їм термінологічну та змістову тотожність, усунувши строк у «один місяць», замінивши його строком у «30 днів» у всіх положеннях законодавства щодо односторонньої відмови від договору. Вибір нами саме цього періоду обумовлюється тим, що він є однозначно визначеним, не допускає багатозначності в його трактуванні. Якщо говорити про строк у «один місяць», то він може трактуватися по-різному, виходячи з того, що й календарна тривалість місяців року буває різною. Відповідно при застосуванні положень ЦК України особами, які не є спеціалістами у сфері юриспруденції, можуть допускатися помилки.

5. Наслідки. Внаслідок односторонньої відмови може відбутися *припинення* (сплив дії) договору або його *зміна*. Така зміна може стосуватися будь-якої умови договору, в тому числі умови про строк дії договору або проміжні строки. Одностороння відмова від договору в повному обсязі призводить (як і при розірванні договору) до припинення правових зв'язків між сторонами договору. У разі односторонньої відмови від договору лише в певній частині договірне зобов'язання не припиняється, а змінюється. Причому слід звернути увагу на те, що зазначена зміна відбувається не шляхом зміни умов договору, а шляхом припинення частини зобов'язання [17, с. 704].

Окрім того, відповідно до приписів закону на сторону, що відмовилася від договору, можуть покладатись додаткові обов'язки. Наприклад, кожна зі сторін договору комісії має право на відмову від договору (ст.ст. 1025–1026 ЦК України). Незалежно від того, хто з них є ініціатором відмови, комітент повинен розпорядитися своїм майном, яке є у комісіонера, протягом п'ятнадцяти днів від дня отримання повідомлення про відмову комісіонера від договору. У разі невиконання комітентом цього обов'язку комісіонер має право передати це майно на зберігання за рахунок комітента або продати майно за найвищою ціною для комітента ціною (ст.ст. 1025–1026 ЦК України). Це означає, що комісіонер протягом певного часу після того, як він надіслав комітенту повідомлення про

свою відмову від договору чи отримав заяву про відмову від комітента, повинен турбуватися про майно комітента, а у разі нездійснення останнім дій щодо розпорядження цим майном вирішити подальшу долю цього майна з врахуванням приписів ч. 2 ст. 1026 ЦК України [17, с. 705].

У якості ще однієї ознаки односторонньої відмови від договору слід назвати *коло осіб, яких стосуються наслідки таких способів припинення чи розірвання договору*. Так, наслідки односторонньої відмови стосуються не тільки суб'єкта, який у односторонньому порядку відмовився від договору, але й інших осіб (насамперед, його контрагентів). Наприклад, одностороння відмова від договору простого товариства може мати своїм наслідком:

а) припинення цього договору *для всіх учасників* цього багатостороннього договору, «якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників» (п. 4 ч. 1 ст. 1141 ЦК України), тобто, якщо на контрагентів поширюється ця диспозитивна норма закону;

б) припинення «безстрокового» договору *для того учасника, який заявив про відмову* від подальшої участі в ньому не пізніше, як за три місяці до виходу із товариства (ч. 1 ст. 1142 ЦК України).

Таким чином, можна підсумувати, що у ЦК України конструкція односторонньої відмови від договору не знайшла оптимального закріплення. Зокрема, не можна провести чіткого розмежування між підставами застосування односторонньої відмови від договору та розірванням договору в односторонньому порядку. Логічно передбачити застосування розірвання договору за ініціативою однієї сторони у випадку порушення договірних обов'язків іншою стороною, а односторонньої відмови — як підставу припинення договору, не пов'язану з винною поведінкою контрагента. Важливим напрямком удосконалення законодавства по односторонню відмову повинно бути закріплення у законодавстві положення про те, що їй повинна бути надана письмова форма, а щодо нотаріально посвідчених договорів — у вигляді нотаріально посвідченої заяви. Проведене дослідження дозволило виявити й інші прогалини у правовому регулюванні односторонньої відмови від договору, що потребують подальшого доктринального аналізу.

Список використаних джерел

1. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві. К. : Юрінком Інтер, 2005. 272 с.
2. Панченко С. С. Строк дії договору та строк виконання договірних зобов'язань у цивільному праві: питання взаємозв'язку та розмежування // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 6. Том 1. С. 107–110.
3. Міхно О. І. Припинення договору за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2007. 23 с.
4. Беджаше Л. К. Институт исковой давности в механизме принудительной защиты субъективных гражданских прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Краснодар, 2004. 228 л.
5. Бадиков Д. А. Гражданско-правовые сроки в предпринимательских отношениях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2005. 213 л.
6. Панченко С. С. Невизначений строк дії договору та його вплив на цивільно-правові зобов'язання // Університетські наукові записки. 2016. № 1. С. 130–140.
7. Боднар Т. В. Односторонний отказ в гражданском праве // Альманах цивилистики. Вып. 5 / под ред. Р. А. Майданика. К. : Алерта, 2012. С. 387–401.

8. Цивільне право України. Загальна частина / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид. К. : Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
9. Егорова М. А. Односторонний отказ от исполнения гражданско-правового договора. 2-е изд. М. : Статут, 2010. 528 с.
10. Луць В. В. Контракты у підприємницькій діяльності. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
11. Оболонкова Е. В. Односторонний отказ от исполнения обязательства. М. : Волтерс Клувер, 2010. 144 с.
12. Уразова Г. О. Категорія відмови в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2015. 217 арк.
13. Цивільне право України. Особлива частина / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид. К. : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
14. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Х. : ФО-П Лисяк Л., 2010. Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. 768 с. Серія «Коментарі та аналітика».
15. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (части первой) / под ред. О. Н. Садикова. М. : ИНФРА-М, 2005. 1062 с.
16. Соменков С. А. Расторжение договора в гражданском обороте: теория и практика. М. : Мз-Пресс, 2002. 228 с.
17. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Х. : ФО-П Лисяк Л., 2012. Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договір / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. 736 с. Серія «Коментарі та аналітика».
18. Гринько Р. В. Заходи оперативного впливу у зобов'язальних правовідносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2015. 20 с.
19. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2006. Т. 1. 832 с.

Надійшла до редакції 01.12.2016

Панченко С. С. Односторонний отказ от договора как основание прекращения срока его действия

Исследуется зависимость вида срока гражданско-правового договора по степени его определенности и оснований прекращения договора. Выясняется, что действующее гражданское законодательство не содержит общего перечня оснований прекращения договора. Приводится авторское видение относительно перечня оснований прекращения договора (соответственно, истечения срока действия договора). Указывается на отсутствие оптимального правового регулирования одностороннего отказа от договора. В частности, не предусмотрен порядок и форма такого отказа, ее последствия, возможность оспаривания такого отказа в суде. Установлено, что действующее гражданское законодательство не позволяет однозначно разграничить основания расторжения договора в одностороннем порядке и одностороннего отказа от договора. Предлагается усовершенствовать правовое регулирование указанных оснований прекращения договора следующим образом: односторонний отказ допускать только при отсутствии нарушений условий договора со стороны другой стороны договора, расторжение договора в одностороннем порядке применять только при наличии указанных нарушений.

Ключевые слова: гражданско-правовой срок, отказ от договора; расторжения договора, прекращения договора.

Panchenko, S. S. Unilateral Refusal of the Contract as Basis of the Termination of Period of Validity of the Contract

Dependence of a type of term of the civil contract on degree of its definiteness and the bases of termination of the contract is investigated. It becomes clear that the existing civil legislation does not contain the general list of the bases of termination of the contract. Author's vision concerning the list of the bases of termination of the contract is given (respectively, expirations of the contract). The lack of optimum legal regulation of unilateral refusal of the contract is pointed out. In particular, the order and a form of such refusal, its consequence, a possibility of contest of such refusal in court is not provided. It is established that the existing civil legislation does not allow to differentiate unambiguously the bases of cancellation of the contract unilaterally and unilateral refusal of the contract. It is offered to improve legal regulation of the specified bases of termination of the contract as follows: cancellation of the contract unilaterally to apply unilateral refusal to allow only in the absence of violations of terms of the contract from other treaty party, only in the presence of the specified violations.

Keywords: *civil term; refusal; cancellation; terminations of the contract.*

